

földi eper (na tessék még itt is eper!) (Fragaria vesca) a rózsafélék (Rosaceae) családjának Fragaria nemzetségébe tartozó, a természet eperénél kisebb, de ahhoz hasonlóan ízletes gyümölcsöt termő, Magyarországon is őshonos növény. A Fragaria nemzetségnek az erdei számócán kívül még két faja él hazánkban, de ezeket gyakran (tévesen) szintén erdei számócának nevezik.”

Nos akkor induljunk el a nálunk is őshonos erdei számócánktól amelyet már a XV. században természetbe fogtak a franciák. Szélesebb körben azonban apró gyümölcse miatt nem tudott elterjedni. Kirándulók viszont ma is szívesen szedegetik, legfeljebb nem tudják megkülönböztetni az erdei és csattogó számócát. A két vadon termő számócát a csészelevelek állása alapján pedig könnyű meghatározni. Míg az erdei számóca csészelevelei éréskor elállóak, nem simulnak a gyümölcsre, addig a csattogó számócaé éréskor a vacokról nehezen válik le s rásimul az áltermésre.

A kerti és ma már szinte nagyüzemi technológiával termesztett számóca eredete azonban két Amerikából származó faj – úgy tartják – véletlen keresztezésből jött létre ugyancsak Franciaországban, még a XVIII. században. Ezek tovább nemesített utódaival találkozhatunk a piaci árusoknál, vagy az áruházak polcain is. Nem ritkák az élénkpiros, vagy bordóba hajló, galambtojásnál is nagyobb gyümölcsök, csak éppen a számóca ízük veszik kárba a piacos méretversenyben. Erre kaptam azt a jó tanácsot, hogy öntsem le eper aromával. Ezért hiábavaló igazi magyar számócát keresni a sok „magyar eper” feliratú táblák alatt, hiszen az ott sorakozó olasz, holland, spanyol, stb. számócák legfeljebb magyar földben termelt gyümölcsök. Tessenek csak megnézni egy fajtajánlatot. Alapfokú nyelvvizsga nélkül helyesen ki sem lehet mondani nevüket.

*****

SONNEVEND IMRE

ISMERI-E MÉG EGYÁLTALÁN VALAKI HAZÁNKBAN A SAVANYÚ (BÉCSI) SZEDER/EPER FÁT?

*P. Bulányi György O. Sch. P.(1919-2010)
áldott emlékének*

A címben feltett kérdést többek között az a tény is indokolja, hogy a Hazánkban jóval gyakoribb és Mária Terézia óta a selyemhernyó tenyésztés miatt is elszaporított fehér eper/ szeder fa (*Morus alba*) előfordulása is erősen ritkul manapság. Így aztán a végképp elfeledett régi gyümölcsünk, a *Morus* genusban a fehér testvére, a fekete/savanyú szeder/eper fa [*Morus nigra*] hírét, nevét még nehezebb felidézni. De miért is van ez így?

Először is az eperfa és szederfa elnevezés körül kell egy kis rendet rakni. Fontos tudni, hogy a „fái” [fán termő] eper- vagy szederfa nem azonos a hibridogén eredetű, nagytermésű, szélteben termesztett földi eperrel-számócával (*Fragaria x ananassa*), de ugyancsak nem azonos az árokpartokon, nedves erdőkben, sőt szántókon is gyakran előforduló, tüskés indájú, földön kúszó, szürkés-kék termésű hamvas szederrel (*Rubus caesius*). Ugyancsak szeder névvel illeti a magyar nyelv a nálunk nagyméretű, 1-2 méter magasra megnövő, vastag, erős hajtású, tüskés bokor formájában megjelenő szeder (*Rubus*) nemzetség számos fajtát is (pl. a leggyakoribb *Rubus fruticosus*). Ezek a szederbokrok, amelyek erdei parlagokon, legelők szélén, erdők naposabb helyein nőnek és akadályozzák több méteres lehajló, tüskés hajtásaikkal az erdei munkát és a kirándulók mozgását, augusztus végén igen kitűnő szörp alapanyagot nyújtok, csillogó fekete termést adhatnak.

Visszatérve a szeder- és eperfa elnevezésre: az Alföldön a fává növő *Morus* fa a nép nyelvén eperfa, a Dunántúlon (és Szlavóniában, meg a Csallóközben is) ugyanez viszont szederfa névre hallgat. Tehát mindkét magyar név ugyanazt a fát nevezi meg. Másképpen: az alföldi származású Arany Jánosnál eperfa a dunántúli Berzsenyinél szederfának mondott fafaj. De mindkettő ugyanazt a fát jelöli.

De ez a fa, amely a szépirodalmi szövegekbe is bevonult, nem a címben szereplő savanyú szeder/eperfa, hanem a *Morus alba*, a fehér eper/szederfa. Azt viszont fontos tudni, hogy a fehér eper/szederfának mindig édes termése van, ami viszont lehet sárgásfehér, rózsaszín vagy feketés piros is. Az egyik fa ilyen termést hoz, a másik meg amolyan, de botanikailag mindkettő *Morus alba*! Ezt a szederfát/eperfát az etethető, puha lombja miatt a selyemhernyókkal együtt őshazájából, Kínából csempészték be először a Bizánci Birodalomba (6. század), majd elterjedt Európa más részeiben is, így a 13.-15. század folyamán először Dél-Európában, aztán Franciaországon és Németországon keresztül a földrész más részeiben is. Nálunk a selyemhernyó tenyésztés támogatása és fellendülése miatt a 18-19. század folyamán e fafaj rohamos terjedést mutatott fel, elsősorban a melegebb horvátországi és Dél-magyarországi vidékeken (Somogy, Baranya, Tolna, Fejér, Pest-Pilis-Solt-Kiskun,

Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Jász-Nagykún-Szolnok, Csanád, Csongrád és Arad megyékben, valamint Szatmár, Heves, Borsod, Győr, Komárom, Veszprém, Zala, Esztergom, Pozsony, Bihar, Krassó-Szörény vármegyék enyhébb éghajlatú, alföldi jellegű részein).

Ennyi kitérő után most már rátérhetünk a címben szereplő savanyú szeder/eperfára. Népünk a különböző elnevezéseiben részben a fa termésének színére, részben a fa eredetére utal: nevezték/nevezik fekete szeder/eperfának, savanyú szederfának, de balkáni, melegebb vidékről való származására utalva török szederfának is, aztán elsősorban a Dunántúlon, különösen a Balaton-felvidéken, talán a kismeszi ("úri") kertekben való gyakoriságára utalva: bécsi szederfának is. Az ojtott szederfa elnevezés (amelyet Csapody Vera és Priszter Szaniszló közöl a Magyar növénynevek szótárában, 1966-ban) a nagy gyümölcsű változatok biztos tovább szaporításának módjára, míg a borszederfa elnevezés (ld. Jávorka Sándor: Magyar flóra c. művében, Bp., 1925) levének a vörösborok sötétebb színűre való festésére utal.

Lévén e sorok írója veszprémi, a Balaton-felvidéken tudta legjobban kutatni ezt a rejtélyes fafajt, így ebben az írásában a savanyú szederfa elnevezés mellett marad. Nálunk általában alacsony növekedésű, 6-8 méter magasra nő csak meg. Festői, zömök, erős ágakra és törzsrészekre tagolódó koronát nevel. Igen idős Balaton-felvidéki példányai több irányba szerteágazóan, szinte zsidó gyertyatartószerűen szétálló koronát mutatnak, amelyek a viharok és a hó nyomás miatt legtöbbször a fő törzset is több felé hasogatják. E hatalmas sebek ellenére (amelyek lassan begyógyulnak és beszáradnak) a 100-150 éves fák egészséges, erőteljes duzzadó ágakban végződő, harsogóan zöld lombú koronában termik az értékes, csillogóan sötét-bíbor-fekete gyümölcsüket. Van olyan idős példány is, amelynek törzse a viharok miatt szinte teljesen „eldől”, a föld felszínével mindössze 45 fokot bezárva korrigálta a korona felálló ágainak növekedését.

A savanyú szederfa igen késői lombfakadású, ezért is nevezte Plinius már az ókorban a 'legokosabb fafajnak' („sapientissima arborum”), ugyanis mindig kikerüli késői fakadásával a megkésített fagyokat. Leveli többnyire mélyen szíves vállúak, fűrészkes fogas szélűek, kemény tapintásúak, felső felületükön szőrösek, érdeseek. Csak ritkán találkozunk lombozatában hasogatott levéllel (a fehér szederfa levele puha tapintású, gyakran karéjos és hasogatott, a tőhajtásokon szinte mindig többszörösen hasogatott).

A savanyú szederfa tulajdonképpen váltivarú növény, azaz a virágai nem himnősek, hanem egyivarúak, tehát egy fán belül az ágakon szabálytalanul váltakozva csak termős és csak porzós virágzatok helyezkednek el. Mivel ezek általában egy egyeden találhatók, ezért

mondjuk egylakinak, de a savanyú szeder (és a fehér is) lehet részlegesen egylaki is, amikor egy fán bizonyos ágakon csak termős, más koronarészen viszont csak porzós virágok vannak. Ez a váltakozó ivari tulajdonságokat felmutató jelenség tapasztalható gyakran egy virágzaton belül is, amely esetben pl. a barkákon, tehát a hím virágzaton megjelenik néhány termős virág is. A savanyú eper termése, azaz az ehető rész nem más, mint meghúsosodott lepellevélek összessége. Gyakori az az eset is, hogy a termésrészek nem tartalmaznak magot, vagy csak meddő magot ölelnek körül, hanem csak meghúsosodott lepellevéleket.

Tehát ennek a vonzóan savanykás-édes, 3-4 cm nagy húsos-leves termésnek köszönheti a savanyú szeder, hogy már az ókorban, a Római Birodalomtól Indiáig termesztették és élvezték kitűnő gyümölcsét. A szakirodalom őshazájának általában Iránt, Közép-Ázsiát jelöli meg. Sajnos azonban nem tudnak még a leghozzáértőbb botanikusok sem rámutatni a térképen egy országra, vidékre vagy hegysorra, ahol őshonosan tényleg tömegesen vadon terem a savanyú szeder. Kazimierz Browicz lengyel dendrológus, aki hosszú évtizedekig a terepen is kutatta Görögország, Anatólia, Irán, Pakisztán és Afganisztán fás növényzetét, egy külön tanulmányt szentelt ennek a kérdésnek. Ebben úgy zárta le mondandóját: a több ezer éves termesztés folytán az őshaza eredete bizonytalan, de ő kizárásos alapon és az előfordulásokat sorra véve az Égei-tenger vidékére tenné ezt. Mindenesetre az afgán Hindukus völgyeiben, a türkmén-iráni határon fekvő Kopet-Dag hegység előterében, valamint a Káspi-tengert Irán felől határoló Elburz erdős lankáin és az iráni Azerbajdzsán területén vadon többen is találtak és leírtak *Morus nigra* előfordulásokat. És akkor hova eredeztessük a hideg télű Anatólia folyóvölgyeiben itt-ott egyesével előforduló hatalmas, öreg savanyú szederfákat, pl. Ankarától délre, vagy a melegtélű szír hegyekben ezer méter felett megtalálható példányokat? Mert az ó- és újszövetség könyveiben is megtaláljuk a fa nevét, tehát a Szentföldön is elterjedt volt már Krisztus előtt. Jézus is említi egy helyen az egyik példabeszédében: „Az apostolok kérték az Urat: „Növeld bennünk a hitet.” Az Úr így válaszolt: „Ha csak akkora hitetek lesz is, mint a mustármag, s azt mondjátok az eperfának: szakadj ki tövestül és verj gyökeret a tengerben! – engedelmeskedni fog nektek.” (Luk. 17.5-6.)

Valószínű, a savanyú szeder őshazájának kérdését csak az asszír-perzsa-római-ógörög-bizánci-islám kertkultúra máig ható jelenlétében tudjuk majd megközelíteni és megválaszolni.

A szederfa szavunk először az 1395-ben íródott Besztercei Szójegyzékben fordul elő, majd az 1405-ös Schlägli Szójegyzék is tartalmazza, hasonlóan a Murmelius-félehez, 1533-ból. A fán termő szeder elnevezése a földi szeder (*Rubus* fajok, első előfordulása

1193-ból ismert egy helynév kapcsán: 'ad aquam Zudurýg') névből eredhet, termésének feltűnő hasonlósága miatt. A nyelvészek szerint az uráli nyelvörökségi eredetet felmutató 'eperfa' elnevezése tűnt fel először a magyar nyelvhasználatban, s ezt követte a szederfa megjelölés.

Nyomatásban magyarul először a Kolozsvárt 1573-ban kiadott, Horhi Méliusz Péter által írt Herbárium-ban olvashatunk a 'szederj fáról' („mind a fái és földi szederj nyers korában hidegítő...”). Ezt követi az 1667-ben Bécsben kiadott és veretes magyar nyelven ránk maradt hatalmas kertészeti szakmunka, a Lippay János jezsuita szerzetes és nagyszombati érseki főkertész (1606-1666) által írott 'Gyümölcsös kert' majd öt oldala a 'Szederj fáról'. Ebben a gyógynövényként és élvezeti gyümölcsként is használt szederről többek között a következőket jegyzi meg: „a feketének [szeder] sokkal jobb ízű édes savanyúcska, nagyobb, levesebb gyümölcse vagyon, mint a fejrnek,...a fája is temérdekebb, darabosabb”. Aztán „a szedry (!) fa igen szereti a meleg helyet, .. ellenzi a hideget,..jó puha és ganajos földben gyönyörködik.”

A komáromi jezsuita tanár, Grossinger János (1728-1803) latin nyelvű, magyarországi fajokot leíró Dendrológia-jában a szederfáról is értekezik, méghozzá három oldalon át. Külön szól a fehér és vörös szederfa mellett az általa spanyol szedernek is ismert és három nyelven is megnevezett „Morus hispanica, seu Viennensis, Bétsi szeder, saure Maulbeere”-ről, a savanyú (fekete, török vagy bécsi) szederfáról is.

Veszelszky Antal (1730-1798) 'Fa és Fűszeres Könyv'-ben 1798-ban épp hogy megemlíti a savanyú/fekete eper (szeder)fát. Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály is ugyanígy tesz a Debrecenben kiadott 1807-es 'Magyar Fűvészkönyvében' a 'szederj eperfa'-ról.

A selyemhernyó tenyésztés miatt a 18-19. század folyamán egyre szélesebb körben ültetett fehér szeder/eperfa az akác mellett a magyar falvak jellegzetes fájává vált. E mellett a 19. század második felében a savanyú szederről is feltűnő bőségben cikkeztek a kertészeti-gazdászati sajtóban, írtak róla a szakmunkák. Kivált az oltási problémáiról írtak többet. Ismert volt, hogy a tényleg nagy szemű savanyú szedret a *Morus alba* sötét gyümölcsű változatának csemetéibe, oltással szaporították, mert a magról történő vetés nem biztos, hogy hasonló minőségű termést adó fákat eredményezett volna. A gyökföbe való oltást ajánlja minden szerző, mert a koronába történő oltás után a savanyú szeder sokkal erőteljesebben vastagodik és ugyanitt nagy, labdaméretű csomó képződik a fán, amely a viharok során könnyen eltorthatott.

A Balaton-felvidéki öreg savanyú szederfákon oltási nyom nem látszik. Hatalmas, vastag törzsük mag- vagy dugványeredetre utal. Mivel a szederfák ágaiban aránylag vastag bél van, oltásuk, szemzésük problematikus. Ezért ajánlották a régi szakmunkák a már az 1660-as években a Lippay János által ajánlott módszert, az ágak talajban való gyökereztetését. Még a lyukas cserép alkalmazását is megemlítik: a korona egyes ágára földdel teli cserépedényt húznak, amiben 1-2 év alatt meggyökeresedik a szederfa ága, természetesen csak ha a cserép földjét folyamatosan nedvesen tartják és kiborulásának megakadályozásáról gondoskodnak.

A Kerti Gazdaság c. szaklap 1860-as évfolyamában hírt adnak arról, hogy egy Komáromban lakó ácsmester akácfaiba is olt savanyú szederfát. Hutirai Lukács Sándor (fő)szerkesztő (1815-1880) – neves kertész, gyümölcsész és szakíró - hitetlenkedett és emiatt külön elutazott utána nézni ennek a furcsa dolognak. „Akácba oltott savanyú szeder” című beszámolójában leírja a látott csodát, mármint, hogy tényleg számos akácba oltott savanyú szederfát nézett meg Komáromban, de megmagyarázni a jelenséget nem tudta. 2013-ban megmutattam egy neves faiskolásnak ezt a hírt, a szakember elképzelhetetlennek tartotta a 153 éve történetet.

A magyar szaktudomány kiemelkedő egyénisége, Angyal Dezső (1852-1936) kertészeti szempontból több tanulmányában is részletesen ismertette a savanyú szederfát. Leírja hogy, „még a szőlő égőve alatt is védett, meleg fekvésbe ajánlatos ültetni,..nehogy a fagynak áldozatul essék.... Gyümölcse csemege számba megy, amely főleg a tikkasztó nyári hőségben éppen olyan üdítő az emberi szervezetre, mint a délvidékieknek a gránátalma, a narancs, vagy akár a görögdinnye.... Sok helyen a délnek fekvő hegyoldalokban álló szőlők között is szép, egészséges, tekintélyes korú [savanyú szeder-] fák találhatóak...kevés gondozást igényel.”

A savanyú szederfa fokozatos térvesztése az első világháború előtt elindult, a 20. század további évtizedeiben pedig felgyorsult. Bizonyítja ezt többek között Mohácsy Mátyás kertészeti tanintézeti igazgató (1881-1970) 1936-ban kiadott A gyümölcsstermesztés kézikönyve c. munkája, amelyben savanyú eperfa néven még tárgyalja ugyan gyümölcsünket, de már csupán csak fél oldalon. Itt jegyzi meg, hogy „gyümölcsét kismértékben a piacainkon is megtalálhatjuk.”

1937-ben egy másik híres gyümölcsészünk, gr. Széchenyi-Wolkenstein Ernőné a hegyaljai Bodrogkeresztúrról szinte már elsiratja a savanyú szederfát, amikor azt írja könyvében: „sajnos nagyon ritkán található a nagygyümölcsű, savanyú, fekete vagy török eper[fa] (*Morus nigra*), pedig milyen bőtermő fa, mily kitűnő a gyümölcse és az ebből készített befőtt!”

Az országosan is híres Schrikkel-féle Alsó-tekeresi faiskola még kb. 1940-ig szaporítja/oltja ezt a gyümölcsfát, igaz, elég borsos áron (az 1933/34-es és az 1938/39-es árjegyzékükben is szerepelt 4 Pengő/darab árral, amikor egy sima magas törzsű almaoltvány 1,2 Pengőbe került, a közepes törzsű 1 Pengőbe. A 4 Pengős darabár még a két méteres dió suháng 2 pengős árának is a duplája volt!). Az 1941/42-es évre kiadott Alsó-tekeresi árjegyzékben már nincsen sem édes, sem savanyú szederfa! Valószínű, ezzel a dátummal szűnt meg Magyarországon ennek a nagyon értékes gyümölcsfának az intézményes, szervezett szaporítása.

A kommunizmus évei nem kedveztek az ilyen divatjamúlt gyümölcsfának. A régi, nagyobb házak udvarát (a házzal együtt) legtöbbször államosították, a hagyományos szőlőskerteket betagosították a szövetkezeti táblákba, a magatartási gondolkodású, hagyománytisztelő gazdák gerincét módszeresen megroppantották és elvették kedvüket az ilyen „hőbortoktól”. A gyümölcsstermesztésben is dúlt a sematikus gondolkodás, a „modern fajták” mindent elsöprő diadalmenete.

A hanyatlás folyamatában volt egy másik negatív jelenség is: sajnos még a „tanult” kertészek és erdészek közül is sokan összetévesztették, összetévesztik a sötét gyümölcsű fehér szeder/eperfát az igazi *Morus nigra*-val. Jó példa erre a következő három eset a közelmúltból:

1. Egy hatalmas „hivatalos tévedés”: Budapest XII. kerületében a Mártonfa utcában „Mártonfa utcai eperfa” elnevezéssel a Budapest Főváros XII. kerületi Önkormányzat 13/1994. (V. 3.) rendeletével védetté nyilvánított egy öreg fát abból a célból, hogy: „az ország legnagyobb, 500 centimétert meghaladó törzskörmérettel rendelkező, háromágú fekete eperfája” fennmaradjon. Az újabb önkormányzati törvény miatt ezeket a helyi jelentőségű védett értékeket 2012-ben ismét felülvizsgálták és immár a Székesfőváros hozott egy rendeletet a Mártonhegyi utcai „fekete eperfa” védelmében. E sorok írója nagy érdeklődéssel felkereste a kis hegyvidéki utcában fekvő hajdani hatalmas villa kertjét, ahol a háborúban lebombázott épület alapfalai, kőlépcsői még ma is látszódnak. Az épület egy híres pesti örmény szőnyegkereskedő tulajdona volt és azóta sem építettek helyébe újat. Az eperfa ma is áll és él, hatalmas méretű, azonban *Morus alba*-nak, fehér eperfának bizonyult. „Csupán” sötét színű termése van, ami megtévesztette a szakembereket. A levelét már nem vizsgálták.

2. Egy országosan is híres, erdei fák magvait exportra is gyűjtő szakember tévedése: egyik szakembernek számitó és az országban mindenütt gyűjtő/gyűjtető kollégámtól szerettem volna megtudni újabb adatokat a savanyú szederfa előfordulásairól. Sajnos azonban minden megjelölt fa fehér szeder/eperfa (*Morus alba*) volt, sötét gyümölcsűvel, amikről ő eddig „fekete eperfa” magvakat gyűjtött és adott el csemetekert tulajdonosoknak.

3. Egy faiskola tulajdonos téves hirdetése: az interneten keresgélve rábukkantam egy Komárom-megyei faiskolára, ahol több ezer egy éves fekete szederfa/eperfa (*Morus nigra*) csemetét ajánlottak, fényképpel is bemutatva a kínálatot. A képről, a csemeték leveleiről első látásra feltűnt, hogy téves a faj megállapítása: a tulajdonos szomorúan javította ki kínálatát, miután megtudta a valóságot.

Az előbb felsorolt jelenségek és tendenciák elegendőnek bizonyultak egy ilyen veszélyeztetett, ritka gyümölcsfafaj végleges eltűnéséhez.

Nem akarom elhinni, hogy a száz év előtti viszonylagos ismertség után ma csak 11 darab létező és élő savanyú szederfa lenne Hazánkban (egy a Tabánban, a régi szerbek lakta házak helyén, amelyről Saly Noémi Budapest-kutató olyan szépen megemlékezik írásában, egy a Kertészeti Egyetem botanikus kertjében, egy Szadán, a Székely Bertalan Ház kertjében és egy a XXII. Kerületben, Budafokon, a Cankó terén és hét darab a Balatonfelvidék négy falujában.). Merem remélni, hogy Sopron és Kőszeg szőlőhegyei, a Mecsek, a Mátra- és Hegyalja, a Buda-környéki enyhe lankák rejtjenek még pár példányt belőlük, ahogy a felvidéki Bakabánya (Pukanec) környéki szőlőhegyekben is előkerült egy néhány száz, pontosan 715 (!) darabos, különleges morfológiai jegyeket magukon viselő, idős „szőlőhegyi” állomány (amelyet *Morus tyrnavensis* néven külön „fajnak” írt le egy szlovák botanikus).

Több évi kutatásaim során csupán a fent említett 11-et sikerült „kinyomoznom”. Ez a hihetetlenül kicsi szám minden bizonnyal bővülni fog e cikk megjelenése után, ezért arra kérek minden HONISMERET olvasót, akinek kezébe kerül ez a szám, ha tudnak ilyen igazán savanyú szeder/eperfáról, jelezzék azt a telefonomon (30-491-00-84).

Végezetül az ajánlás magyarozatával is tartozom: Bulányi páternek köszönhetem, hogy figyelmemet a savanyú szederfára terelte. Történt a 2000-es évek legelején, hogy Bulányi atya 81 éves korában Lovas községben a templomban tartott vendégszónoklatot. A faluban tett sétája közben az egyik kőkerítés mögül egy vén savanyú szederfa hajlott ki, éppen hatalmas fekete terméseit érlelve, amelyeket ő észrevett. (Azóta az önkormányzat helyi védelem alá helyezte a fát, fémtáblával megjelölve). Ugyanis 1956 tele és 1958 ősze között a Farkasréti temető mellett kanyargó Bürök utca egyik nagy kerttel rendelkező házában, mint befogadott börtönviselt pap, bujkált a hatóságok szigora elől (hogy aztán ismét bevigyék a börtönbe). 1952-ben ugyanis őt az ifjúsággal való foglalkozása és szervezkedése miatt életfogytiglanra ítélték. A Bürök-utcai ház kertjében viszont volt egy ottani nevéen török szederfa, melyről a páter jókat falatozott, sanyarú üldöztetése meleg nyári napjaiban. Egy

életre megjegyezte ezt a fát és finom gyümölcsét. És itt Lovason tudta ismét viszontlátni kedves fáját, annyi év után! Elhatározta, hogy szerez egy példányt ebből a kedves gyümölcsfából, hogy még halála előtt megköstölhesse az 1957-58-as nyarak „szabadság”-ízű gyümölcsét. A Balaton-felvidéken fekvő apró faluban, Óbudaváron volt egy kertés parasztháza (melyet a Bokor közösséggel együtt birtokolt), s ott a kertben látott egy vadon kelt fiatal fehér szederfát, elhatározta, abba valami szakemberrel beleoltatja a nemes szedret. Megkeresték a Magyar Nemzet szombati Magazinjában remek gyümölcsészeti cikkekkel jelentkező író, Ambrus Lajost, s A. Lajoson keresztül így kerültem én is a „török szederfa” hadműveletbe. Egy jól szemző/oltó barátom, Simon László erdész technikus Nagyvázszyból, be is oltotta Gyümölcsoltó Boldogasszony nap táján a fácskát a Lovasról hozott oltócsapokkal. Sajnos, Bulányi atya mégsem tudta megköstölni az óbudavári török szedret, mert a koronába oltott részeket egy nagy vihar mind letördelte. Aztán 2010-ben az atya is elköltözött az örökké termő bibliai savanyú szedrek hazájába. Rám hagyta viszont a savanyú szederfa érdekes témáját, melytől most már én sem tudok szabadulni.

*****

BAJAI ÉVA

KÖNYVAJÁNLÓ

Paulus tábornok a sztálingrádi hadjárat előtt autóbalesetet szenved, így minden másképp alakul: Németország megnyeri a második világháborút ebben a súlyos, letaglózó antiutópiában, melynek főhőse Klaus Arme, vezető náci ideológus: az ő 1942 és 2013 között írt naplórészleteiből áll a könyv. Az első bejegyzés idején tizennyolc, az utolsónál nyolcvankilenc éves. A „lett este és lett reggel” a Genézis könyvében a teremtés napjai közti időszakot jelöli, amikor az Arme-féle náci ideológia szerint Isten alszik vagy halott, esetleg felfüggeszti magát, egyben az erkölcsi, etikai normákat is. A civilizáció újabb lépcsőfokának eléréséhez mindig egy-egy ilyen állapot kell, ami felmenti a birodalmat és katonáit minden bűn alól, hiszen ezeket a fejlődés nevében követik el, a teremtés tökéletesítésére. Klaus Arme egész élete a családja hatalmáért vívott kérelhetetlen árnyék-háború, és az egész emberi civilizációt lassanként felémésztő birodalom szolgálatában telik. Legfőbb ellensége a folyamatos apokalipszis idején is jelen lévő kereszténység, mely újra és újra felbukkan áldozatai képében, akik arra születtek, hogy gyengességükkel megalázzák az erőseket. Vajon az egész világ a nácik élettere lesz, vagy az új Übermensch mégsem mindenható?

(Horváth László Imre: lett este és lett reggel, Magvető – Budapest 2014)

*****

BÓTA TIBOR

A DÖNTÉSEI RÉVÉN SZABADDÁ VÁLÓ EMBER

A szabadság témájával foglalkozni lehetetlen vállalkozásnak tűnhet, és lehet, hogy az is. Nem véletlen, hogy örökké visszatérő, és máig lezáratlan témája a filozófiának, a pszichológiának és a társadalomtudományoknak. Ez persze azt is jelenti, hogy az embert még látszólagos megoldhatatlanságában is szüntelenül izgatja szabadsága kérdése – amit, ha egészben nem is, de talán apró falatokban meg tud emészteni. Az alábbi írás a szabadság ilyen „apró falatja”, a döntés és a szabadság viszonya. Egy kijelentés és számos kérdés, amit a kijelentés felvet. A kijelentés így hangzik: az ember döntései révén válik egyre szabadabbá. A kérdések közül, pedig íme, néhány. Nem akkor szabad-e az ember, ha nem kényszerül döntésre? Ha valami mellett döntünk, nem szabadságunkat csorbítjuk-e azzal, hogy megfosztjuk magunkat a további lehetőségektől? Szabad-e az ember, ha nem képes azt tenni, amit akar?

A döntés és szabadság vizsgálatánál különböző megközelítési lehetőségek kínálkoznak.

- Egyrészt vizsgálhatjuk azt, hogy a lehetőségek/meghatározottságok világában az ember akaratának van-e, és ha igen mekkora a szabadsága? Ez az ember akaratszabadságának vizsgálata.
- Másrészt vizsgálhatjuk azt is, hogy az ember cselekedetei mennyire képesek követni akaratát? Vajon képes-e az ember mindig azt tenni, amit akar? Vagy olykor megszenvedi, hogy azt teszi, amit nem akar (nem szeretne)? Ez az ember cselekvése közben átélt szabadságának¹ vizsgálata.

¹ A cselekvése közben átélt szabadság nem keverendő össze az ember cselekvési szabadságával, ami cselekvési lehetőségeinek halmaza.